

PIAGETOVA GENETICKÁ EPISTEMOLÓGIA A NEORACIONALIZMUS

MILAN ZIGO

Je všeobecne známe konštatovanie, že Piaget ako epistemológ patrí k prúdu tzv. neoracionalistickej epistemológie. Naša štúdia si kladie za úlohu aspoň v základných črtách toto konštatovanie konkretizovať, ukázať, prečo a ako sa dielo tohto vedca svojim filozofickým aspektom priraduje práve k tomuto prúdu.

Treba pripomenúť, že Piaget je programovo nefilozofom. Skúmanie jeho vzťahu k filozofii samo osebe by stálo za podrobnejšiu analýzu, pretože vyhlásenia sa nie vždy musia kryť so skutočnosťou. Nesporne, že aj v tomto prípade je to do veľkej miery podobne. Piagetov postoj k filozofii možno sumovať, čo sa týka motivácie, takto: Pretože filozofia nemôže byť vedou, najviac ak múdrosťou, treba sa usilovať pristupovať k časti jej problémov, totiž k otázkam poznania, či presnejšie teórie poznania špeciálnovedecky, bez akýchkoľvek filozofických ambícií. V *Sagesse et illusions de la philosophie* najsústavnejšie vyložil svoje sklamanie z filozofie ako z vedy a zdôvodnil svoju rezervovanosť voči filozofii v tomto zmysle. Materiál, ktorý tu uvádza, jednoznačne ukazuje, že to bola práve idealistická špekulatívna filozofia, ktorá ho priviedla k takémuto pohľadu na tento druh intelektuálnej aktivity. Jasne to ukazuje jeho obsírna polemika s Bergsonom, Marcelom, ironizovanie teologizujúceho antropocentrizmu F. Brunnera („brunnerocentrizmus“) atď. Vedúci motív jeho kritiky týchto mysliteľov nie je pochopiteľne to, že zastávali takú alebo onakú formu idealistickej filozofie, ale že ich filozofia nerešpektuje pravidlá záväzné pre vedu a vo viacerých prípadoch aj vecne vedu dezinterpretuje alebo dochádza k záverom, ktoré neobstoja zoči-voči vede.

Hneď v úvode spomenutej knihy formuluje základnú tézu, spočívajúcu v názore, „že filozofia v zhode so svojim vznešeným menom, ktoré jej patrí, predstavuje určitú »múdrosť«, ktorú mysliace bytosti nevyhnutne potrebujú pre koordináciu rozličných činností človeka, ale že nedochádza k poznaniu vo vlastnom zmysle slova, ktoré dáva zodpovedné záruky a spôsoby kontroly, charakteristické pre to, čo sa nazýva poznaním.“¹ O niekoľko strán nižšie dodáva: „A predsa filozofia má dôvod pre svoju existenciu a treba tiež uznať, že človek, ktorý sa s ňou bližšie nezoznámil, ostáva nenapraviteľne neúplný. To však nič nemení na jej pomere k pravde.“²

Piaget teda nepovažuje svoje dielo za filozofické. Ono také ani sensu strikto nie je, hoci má k filozofii bližšie, ako by sme sa po týchto a podobných výrokoch mohli nazdávať. Jeho kritika filozofie je kritikou z pozície vedy a na prvý pohľad by sa mohlo usudzovať, že je to scientistická kritika novopoziti-

¹ J. Piaget, *Sagesse et illusions de la philosophie*. Paris 1968 (2. vyd.), 1.

² Tamtiež, 4.

vistického typu. Avšak nielen istý náznak uznávania filozofie, ktorý sme práve uviedli, ale celý jeho prístup k problematike poznania ukazuje, že ide o iný druh kritiky. Táto kritika principiálne neeliminuje ako metafyzické také otázky, ako je vzťah poznania a reality, nevychádza pri svojom postoji k filozofii z radikálne empiristických postulátov atď. Ako aktívny vedec, zaujímajúci sa o epistemologickú problematiku, však naráža stále na metafyzicko-spiritualistické, aprioristické a či empiristické filozofické gnozeologické koncepcie a vzhľadom na svoje chápanie vedy a poznania vyjadruje s nimi a s filozofiou vôbec nesúhlas.

Podobnú nespokojnosť, pokiaľ ide o jestvujúce filozofické epistemológie, možno zaznamenať aj u hlavných predstaviteľov tzv. nového racionalizmu, najmä u G. Bachelarda a F. Gonsetha. Hoci oni, sami vedci, nikde takúto všeobecnú kritiku filozofie nepodali, metodologicky, vymedzením i spôsobom riešenia problémov poznania sa vcelku zhodujú s Piagetom. Sústreďujú sa na špecificky ohraničenú epistemologickú problematiku, objavujú ju v materiáli, ktorý poskytuje história poznania, najmä dejiny vedeckého poznania a jeho súčasné problémy, a riešia ju prostredníctvom dôrazu na dialektiku poznania (najmä dialektiku empirie a teórie, minulého a nového poznania, teoretického a praktického momentu poznania). Hoci neodmietajú označenie „filozof“, nezdôrazňujú ho a hlavne: dávajú mu nový, hoci veľmi hmlistý obsah. (Napokon Piagetova kritika filozofie, ak ju nevzťahujeme len na príklady, ktoré uvádza, ale na filozofiu vôbec, je tiež dosť hmlistá.) Najhlavnejší na ich úsilí je pokus priblížiť filozofiu vede súčasne s priblížením vedy filozofii (objavením imanentnej filozofickej problematiky vedy a vedeckého bádania).

Neprekvapuje teda, keď psychológ a epistemológ Piaget explicitne zdôrazňuje príbuznosť vlastného myslenia práve s týmito filozofmi, či skôr epistemológmi a filozofmi vedy. O tom však ďalej.

I

Ako psychológ, tvorca genetickej psychológie, sústreďuje sa Piaget na široko založené experimentálne i teoreticky fundované skúmanie mentálneho vývinu, najmä vývinu poznania od senzoricko-motorickej úrovne až po inteligenciu. Svoju koncepciu buduje vo vedomej opozícii k predošlým (a v tej či onej podobe aj súčasným) psychologickým teóriám, asocianistickej, tvarovej, behavioristickej atď. Táto opozícia však nemá povahu prostej negácie a najmä tvarová psychológia dala Piagetovi veľa významných podnetov.

Piaget psychológ si mimoriadne pozorne všimal aj filozofické základy rozličných psychologických koncepcií, dokonca tak pozorne a zasvätené, že iba veľmi málo vedcov — špecialistov sa mu v tomto ohľade vyrovná. Domnievame sa, že nenadsadzujeme, ak tvrdíme, že práve tento moment bol okrem experimentátorskej nápaditosti jedným z rozhodujúcich faktorov pri vytváraní jeho genetickej psychológie. Pre naše účely je dôležité zaznamenať, že Piaget zaujal kritický postoj tak voči tým psychologickým koncepciám, ktoré korenili vo filozofickom empirizme, ako aj proti tým, ktoré sa opierali o taký či onaký

apriorizmus. Jedny i druhé považoval za dosť významné na to, aby sa z nich učil a na ne kriticky nadväzoval, no súčasne za nie dosť hlboké, či za priveľmi jednostranné, aby sa k nim bezvýhradne prihlásil. Jeho stanovisko veľmi pripomína to, ku ktorému sa vo svojej „topológii filozofií“ hlásil G. Bachelard, a ktoré označil ako „aplikovaný racionalizmus alebo technický materializmus“.³

Tieto filozofické stanoviská sú u Piageta formulované iba sporadicky, v kontexte a najmä v podtexte jeho psychologických a epistemologických prác. Pre nás majú prvoradý význam, ale — hoci je to vzhľadom na šírku jeho diela nevďačná úloha — musíme skôr, ako sa začneme nimi podrobnejšie zaoberať, rezumovať aspoň niektoré základné idey „kontextov“, t. j. jeho genetickej psychológie.

Piagetovo psychologické dielo prekonávalo síce dlhý vývin, no to podstatné, čo charakterizuje jeho genetickú psychológiu, je operačná teória inteligencie. V tejto teórii základnú úlohu má hra dvoch komplementárnych procesov, a to asimilácia materiálu tými schémami správania, ktorými dané individuum už disponuje, a akomodácie týchto schém k materiálu. V procese poznania ide teda o ekvilibráciu (zrovnovážňovanie) týchto dvoch procesov, pri ktorej dochádza k vzájomnej adaptácii subjektu a objektu poznania. Ekvilibrácia je proces, v ktorom dochádza k vzájomnému ovplyvňovaniu sa subjektu a objektu. Chápanie poznania ako nazerania, predstava pasívneho subjektu (ale aj objektu) je Piagetovej psychológii absolútne cudzia. V tomto procese ekvilibrácie sa vytvárajú psychické štruktúry, ktoré — nakoľko majú tento činný moment — sú operačnými štruktúrami. Piaget sa sústreďuje na skúmanie grupovaní, sériovani atď. operačných štruktúr subjektu.

Pre gnozeológiu je pochopiteľne úroveň inteligencie najzaujímavejšia. No Piaget ako vývinový psychológ študuje podrobne celú cestu vedomia k tejto úrovni. V najhrubších črtách možno túto cestu rozdeliť na štyri etapy: senzoricko-motorické štádium, predoperačné štádium, štádium konkrétnych operácií a štádium formálnych operácií.

Genetická psychológia skúma teda proces rastu zložitosti hry asimilácie a akomodácie, čoraz zložitejšie formy ekvilibrácie, ktorých výrazom sú uvedené vzostupné štádiá a skúma, pravdaže, i vzťahy medzi týmito formami. Výraznou črtou piagetovského bádania je však už spomenutá okolnosť, že k vedomiu, mysleniu a poznaniu nepristupuje k „ako takému“, neberie ho v tzv. čistej podobe. Predmetom jeho psychologického a epistemologického záujmu sa stáva myslenie neodlučiteľné od jeho operácií. Jednostranné preferovanie čisto kognitívnej stránky myslenia dovtedajšou teóriou poznania, ako aj niektorými smermi špeciálnovedeckého bádania považuje za nesprávne, teoreticky málo plodné a v konečnom dôsledku zavádzajúce. (Rovnaký postoj má k opačnej možnej krajnosti, k „čisto“ operacionalistickému chápaniu myslenia.) Piaget teda zdôrazňuje, že „v kognitívnom vývine majú základnú úlohu *operačné štruktúry*, ktoré sa v priebehu ontogenézy transformujú; bez operačných štruktúr nemožno pocho-

³ Pozri našu štúdiu *Bachelardova filozofická pozícia v zrkadle jeho „topológie filozofií“*. Filozofia 1970, č. 1, 31 n.

piť, vraví, ani Euklidovo, Newtonovo alebo Eisteinovo myslenie, ani myslenie dieťaťa; kognitívny vývin je kontinuálnym vytváraním nových transformačných štruktúr. Nemožno ho opísať ako pasívne kópie skutočnosti a jej zmyslové imitovanie. K tomu, aby sa dieťa naučilo rozumieť okolitému dňaniu, vytvára si také štruktúry operácií, ktoré mu umožnia psychicky asimilovať objektívnu realitu. Poznať predmet neznamená urobiť si o ňom len predstavu, naopak znamená to narábať s ním a pôsobiť naň; poznať znamená pretvárať, aktívne operovať s vecami a nie ich iba nazerať. Úlohou psychológie je porozumieť procesom tohto aktívneho poznávania. Operácia je základom aktívnych poznávacích procesov. Myslenie je podľa Piageta interiorizovaná činnosť, ktorá modifikuje predmety poznania“.⁴

Tieto idey nie sú iba nejakou abstraktnou hypotézou a či domnienkou, ale široko experimentálne podloženou a značne exaktne vyjadrenou komplexnou teóriou. „J. Piaget použil pre opis týchto operácií“, dodáva J. Linhart, „modernú logiku. Sám pojem operácie je odvodený nielen zo psychologických výskumov, ale aj zo praxeologicky orientovanej epistemológie.“⁵

Centrálne postavenie skúmania operačných štruktúr, ich povahy, premien a vývinu, je teda najcharakteristickejšou črtou Piagetovho gnozeologického a epistemologického prístupu k problému vedomia a poznania. Zároveň úsilie o dôsledné a nezjednodušené rešpektovanie tohto východiskového bodu bádania je zdrojom neobyčajnej plodnosti a účinnosti Piagetových výskumov. Okrem iného práve tu spočíva základná podmienka jeho spontánneho príklonu k metode, ktorá sa vyznačuje neobyčajným množstvom dialektických prvkov.

Dialektické prvky jeho koncepcie sa koncentrujú predovšetkým v chápaní vzťahu subjektu a objektu. V jednej zo svojich štúdií Piaget podáva svoje stanovisko v tomto bode nasledovne: „Každý statický vzťah medzi subjektom a objektom vedie k ich disociácii, ktorá je zdrojom neprekonateľných ťažkostí. Vyjsť od subjektu, aby sme pochopili objekt, znamená pridať sa k aprioristickej a idealistickej orientácii, ktorá prekáža zmocneniu sa objektu; považovať subjekt za systém hotových štruktúr, znamená zabudnúť, že subjekt nejestvuje v raz a navždy zavŕšenej podobe: subjekt je slovom systém aktivít, ktoré vykonáva vo vzťahu k objektu a tieto aktivity sa znovu a opäť transformujú na funkciu objektov a menia subjekt. Vyjsť od objektu bez ohľadu na aktivitu subjektu znamená pridať sa k empirickej alebo pozitivistickej orientácii, ktorá nepredpokladá, že objekt možno pochopiť iba postupnými proximáciami. Celé dejiny vedy ukazujú, že objektívnosť nie je východiskovým bodom, ale ustavične sa vytvára a postihuje ťažkou prácou, lebo postupné aproximácie pomáhajú aktivitám subjektu v procese poznávania a rekonštrukcie objektu.

Tak sa subjekt S a objekt O stávajú neoddeliteľnými a práve toto vzájomné pôsobenie $S \rightleftharpoons O$ je zdrojom činnosti, ktorá je prameňom poznania. Východiskovým bodom takto chápaného poznania nie je ani S ani O, ale vzájomné pô-

⁴ J. Linhart, *Teorie kognitivního vývoje J. Piageta*. Filosofický časopis, roč. 1969, č. 3, 304–305.

⁵ Tamtiež, 305.

sobenie $\rightleftharpoons$, typické pre aktivitu. Práve na základe tohto dialektického vzájomného pôsobenia sa postupne spoznáva objekt a jeho vlastnosti, a to decentráciou, ktorá zbavuje poznanie vonkajších klamov. Subjekt, vychádzajúc z tohto vzájomného pôsobenia $\rightleftharpoons$ organizuje, odhaľujúc a spoznávajúc objekt, aktivity do ucelenej sústavy, zahrnujúcej operácie jeho intelektu alebo myslenia.“⁶

Naznačený prístup k psychologickému bádaniu má okrem spomenutých stránok aj ďalšiu, v súvislostiach, o ktoré nám ide, mimoriadne závažnú. Svojou hĺbkou a dosahom totiž nesporne prekračuje rámec psychológie. Je to prekročenie smerom k všeobecnejšej rovine stavania a riešenia problematiky myslenia a poznania, smerom ku *genetickej epistemológii*. „Jean Piaget nikdy neskrýval, že epistemologický zámer má v jeho diele primárne postavenie z každého hľadiska. Je primárny fakticky, z jeho osobného hľadiska, je primárny tiež logicky zo všeobecného noetického hľadiska a... aj z metodologického hľadiska.“ Toto konštatovanie vyslovil Piagetov dlhoročný blízky spolupracovník P. Gréco.⁷ Napokon sám Piaget tento názor niekoľkokrát potvrdil. Už fakt, že hlavným problémom jeho diela je genéza inteligencie v celej svojej zložitosti, a že pre riešenie tohto problému sa tu hľadajú zásadne nové cesty, podmieňuje to, že takto formulovaná úloha nemôže ostať len vecou špeciálno-psychologického bádania.

Epistemológiu, presnejšie genetickú epistemológiu chápe predovšetkým ako disciplínu na rozmedzí psychológie a logiky, ktorá sa upriamuje na štúdium bodov, kde sa tieto dve vedy dopĺňajú a v tomto zmysle je ich akýmsi priesečníkom. Vzťah logiky a psychológie považuje vyslovene za komplementárny a ani najmenej nespochybňuje nezávislosť jednej od druhej. Avšak práve skúmanie tohto dotyku či priesečníka je presahom jednej i druhej, vo svetle ktorého jedna i druhá vypovedajú o sebe navzájom, najmä však o poznaní podstatne viac, ako keď sa ponechajú vo svojej nezávislosti. „Toto interdisciplinárne skúmanie nazýva Piaget *operačnou logistikou*. V klasifikácii vied (epistemologickej) operačná logistika sa zaraďuje medzi formálnu logiku vo vlastnom zmysle slova a psychológiu tak, ako je matematická fyzika situovaná medzi experimentálnu fyziku a samotnú matematiku... A tak máme tri — a nie iba dva — termíny, pretože operačná logistika istým spôsobom prekračuje (ak môžeme použiť tento výraz, ktorý sa Piagetovi neveľmi páči, pravdepodobne pre jeho jednoduchosť) dialektický antinómiu empirického a formálneho. A úlohou epistemológie bude garantovať zmysel a základ tejto dialektiky.“⁸

Úloha je formulovaná jasne a treba sa vyhnúť každej tendencii ju zjednodušovať. Nejde ani o psychologický pendant k už danej logike, ani o prosté úsilie využiť aparát logiky na modelovanie psychických procesov, hoci sa stretávame s tým i oným. To sú len fragmenty celkovej úlohy, ktorá spočíva v štúdiu „postupnej logickej formalizácie konkrétnych operácií ducha“, a v tomto

⁶ J. Piaget, *Roľ dejstvií v formirovaní myslenia*. Voprosy psychologii, roč. 1965, č. 6, 43.

⁷ P. Gréco, *Piaget ou l'épistémologie nécessaire*. V zborníku *Psychologie et épistémologie génétiques. Thèmes piagétiens*. Paris 1966, 51.

⁸ Tamtiež, 54.

zmysle je potom „epistemológia skúmaním poznania ako vzťahu subjektu a objektu, pričom sa pojem logika ponecháva pre formálnu analýzu poznania“.⁹

V týchto vymedzeniach teda vystupuje piagetovská epistemológia ako syntéza, opierajúca sa o komplementaritu psychologického a logického skúmania poznania, foriem inteligencie a jej vývinu.

Treba ešte poznamenať, že okrem súhry logickej a psychologickej dimenzie, zasahujú do genetickej epistemológie určitými stránkami aj viaceré ďalšie oblasti teoretickej aktivity. Napriek odriekaniu sa filozofie pôsobia tu podnety (pozitívne či negatívne) rozličných gnozeologických koncepcií, veľmi významné miesto tu má aj socializačný aspekt poznania a menej sa berú do úvahy aj niektoré stránky iných vied, závažné pre komplexnú epistemologickú teóriu (pravda, komplexnú v Piagetovom chápaní). Preto je celkom priliehavé zistenie, že „v koncepcii Jeana Piageta sú do jedného celku späté gnozeologický, psychologický, logický a sociálny aspekt skúmania vývinu intelektu. Prostriedkom, pomocou ktorého dochádza k tomuto spojeniu, je grupovanie, ktoré podľa J. Piageta nie je len logickou štruktúrou, ale má v tej istej miere aj logicko-psychologickú a sociálnu povahu“.¹⁰ Tento aparát grupovania je zároveň však aj činiteľom, ktorý udáva hranice Piagetovej koncepcie, najmä v tom zmysle, že jej znemožňuje prekročiť hranice individuálnej psychológie, dodávajú citovaní autori. Filozofickému aspektu tohto ohraničenia sa dotkneme neskoršie v súvislosti s hranicami neoracionalistickej epistemológie vôbec.

II

V rokoch, keď sa čoraz viac rozrastala Piagetova činnosť v oblasti psychológie a epistemológie, keď jeho genetická psychológia a genetická epistemológia získavali postupne rešpekt medzi psychológmi, filozofmi a ďalšími vedcami, domínujúce postavenie v buržoáznej filozofii a metodológii vedy mal novopozitivismus. Neoracionalistická epistemológia a filozofia vedy, ku ktorej, ako sme všeobecne konštatovali, sa radí aj Piagetova epistemológia, tvorila síce neveľmi rozšírenú, no vo viacerých ohľadoch polemicky proti pozitivismu zameranú a v mnohom podnetnú alternatívu v rámci nemarxistickej filozofie. Neoracionalizmus podobne ako pozitivismus programovo — avšak vychádzajúc z iných zásad — stál na protimetafyzických pozíciách, a opieral sa o pokroky modernej vedy.

Stanoviská a všeobecnoteoretické a metodologické princípy tohto prúdu najucelenejšie formuloval matematik a epistemológ F. Gonseth. V jednej zo svojich starších prác sformuloval dva základné princípy svojej „idonéistickej dialektiky“ takto: „a) V zásade každá pravda má sumárny charakter, každá idea je v stave utvárania sa, každé stanovisko je revidovateľné. b) Objektívne poznanie a zodpovedajúca mu dialektika sa nekonštituuju na základe nejakého ne-

⁹ J. Piaget, *Traité de logique; essai de logistique opératoire*. Paris 1949, V, 4.

¹⁰ V. A. Lektorskij, V. N. Sadovskij, E. G. Judin, *Operacionalnaja koncepcija intelektu v rabotach Žana Piaže*. V práci: Ž. Piaže, *Izbrannyye psichologičeskie trudy*, Moskva 1969, 52.

menného normatívneho stanoviska, *ale vznikajú reorganizáciou na základe najnovšej skúsenosti smerujúc až k reinterpretácii bezprostredne daného*.¹¹ V ďalšom domýšľaní týchto princípov a v ustavičnej konfrontácii s konkrétnym materiálom, ktorý poskytuje vedecké poznanie so svojimi teoreticko-metodologickými problémami, rozpormi i paradoxmi (v tomto prípade najmä matematika a rozličné oblasti fyzikálnych vied), formuluje Gonseth štyri hlavné princípy svojej „otvorenej metodológie“. Prvým je princíp revidovateľnosti, podľa ktorého nijaký poznatok, pojem a či teóriu nemožno považovať za absolútne, v ďalšom vývine nerevidovateľné. Druhým je princíp technicity, podľa ktorého každý vedecký poznatok je spätý so špecifickým druhom aktivity, a to kolektívnej aktivity vedcov. Tretí je princíp duality, čiže existencie ustavičného dialógu medzi teóriou a experimentom. Napokon je to princíp integrality, podľa ktorého vedy sa vo svojom vývine navzájom podporujú, a preto musí medzi nimi jestvovať živá jednota.

Vo svojej dialektike a „otvorenej metodológii“ zovšeobecnil Gonseth skúsenosti modernej vedy, najmä tej oblasti, v ktorej sám pracoval, odmietnúc empirizmus aj starý racionalizmus ako nevhodné pre novú vedu. Tu sa okrem podobných tendencií u niektorých ďalších vedcov intenzívne prejavuje aj pôsobenie francúzskej racionalistickej filozofie vedy, najmä epistemológie fyzika a filozofa G. Bachelarda, ktorý prvý z analogických (hoci nie totožných) pozícií, ako sú Gonsethove, pristúpil k zhodnoteniu situácie vo vedách začiatkom tridsiatych rokov tohto storočia.¹² Piaget jednak svojím zameraním vo vlastnej vedeckej činnosti v oblasti psychológie, jednak aj zhodou životných okolností, mal ustavičný kontakt s vedcami a filozofmi tejto orientácie.

Nie je teda náhoda, keď v *Sagesse et illusions de la philosophie* čítame jeho priznanie, že z filozofií vedy jedine Bachelardovo skúmanie pristupuje dosť hlboko k problému vedeckého faktu, metódy vedy. Vidno to podľa neho napr. v Bachelardovom spise *La connaissance approchee*. Ide však o to, aby filozofia aplikovala tieto teoreticko-metodologické prístupy, formulované pre vedu, aj sama na seba. „Zdá sa“, pokračuje Piaget, „že jediná filozofia, čo seriózne pri-

¹¹ F. Gonseth, *Philosophie mathématique*. Paris 1939, 38.

¹² V Bachelardových dielach nachádzame tak princíp otvorenosti, ako aj ideu „technicity“. V jednom zo svojich neskorších epistemologických diel (1. vyd. roku 1949) *Le rationalisme appliqué* sa stretávame napr. s takýmito formuláciami: „Racionalizmus získava svoju objektívnu hodnotu prostredníctvom svojich aplikácií. Nejde už viac o to posudzovať vedecké myslenie na základe formálneho, abstraktného, všeobecného racionalizmu. Treba dospieť ku konkrétnemu racionalizmu, zodpovedajúcemu skúsenostiam, ktoré sú vždy čiastkové a určité. Treba tiež, aby tento racionalizmus bol dostatočne otvorený...“ (c. d., 4, vyd. 1966, 4).

Konštatovanie týchto zhodných črt významných neoracionalistov, ktoré v našej globalizujúcej štúdii je v popredí, môže vyvolať dojem, že zastávame stanovisko, podľa ktorého ich koncepcie sú totožné. Tieto zhody v základných princípoch nemôžu zakryť menej dôležité i závažnejšie rozdiely medzi nimi, pretože u každého z nich sa k epistemologickej problematike pristupuje na základe inej materiállovej bázy a s inou perspektívou. Je však skutočnosťou, že v literatúre o neoracionalizme sa štúdiu týchto rozdielov venuje len minimálna a okrajová pozornosť. Potrebu skúmania aj tohto aspektu, spolu s určitými konkrétnymi námetmi podal v poslednom čase V. Tonouiu v časti svojej štúdie *La philosophie et méthodologie ouvertes: un nouveau style et une nouvelle conscience*. *Revue internationale de philosophie*, č. 93–94, roč. 1970.

stúpila k tomuto problému, je »idonéizmus« F. Gonsetha. Je to, pravdaže, predovšetkým filozofia vedy, ktorá sa však neľaká ani všeobecných otázok, ako napríklad problému slobody. Pripomeňme, že medzi východiskovými princípmi Gonsethovej filozofie, ako je povedzme princíp otvorenosti a ďalšie, je jeden, ktorý sa často prehliada, lebo v danom kontexte pripadá samozrejmy. Je to princíp »technicity«, podľa ktorého každé poznanie je späté s použitím špecifickej techniky, ktorá jediná ho môže garantovať. Takými sú axiomatická formalizácia pre deduktívne poznanie, rozličné typy metodickéj observácie (štatisticky kontrolovanej), experimentovanie vo vedách, zaoberajúcich sa faktami. Pretože každé použitie techniky predpokladá patričnú prípravu, Gonseth uzatvára, že jedinými faktami, ktoré možno filozoficky zužitkovať, sú — čo je iba samozrejmé — fakty, ku ktorým dochádzajú špecialisti.¹³

Nechajme stranou problematiku alebo kritizovateľné miesta tohto Piagetovho prístupu k filozofii, vede a poznaniu vôbec, ktoré sú súčasne slabunami neoracionalistickej epistemológie. Všimnime si, predovšetkým tie momenty, kde dochádza medzi ním a neoracionalistami, ktorí sú taktiež poväčšine predovšetkým aktívnymi vedcami, k zhodám. Pre dialektický materializmus je pritom pozoruhodné predovšetkým to, že 1. v ich úvahách sa jednoznačne akcentuje dialektická povaha vedeckého poznania, a to v mnohých významných bodoch spôsobom súmerateľným s marxistickou filozofiou vedy (inými slovami je tu pomerne hlboké pochopenie subjektívnej dialektiky), 2. napriek mnohým nedôslednostiam — o ktorých ešte bude reč — sa tu v princípe presadzuje realistická koncepcia vzťahu poznania a reality a 3. z pozícií vedy a o vedu sa opierajúcej epistemológie dochádza k ostrej kritike pozitivizmu.

Gonseth sám formuloval v priebehu *Oberhofenských rozhovorov* (r. 1960), v čom spočíva základná zhoda v prístupe k problému poznania medzi ním a Piagetom takto „... medzi mnou a Piagetom je určitý druh zhody v samých základoch, ktorý nevylučuje nezhody vo viacerých čiastkových otázkach, a je zároveň a napriek všetkému istým druhom obom nám spoločného všeobecného postoja. On ho vyjadruje pojmom genézy, ja zasa prostredníctvom idey otvorenosti. Piaget si všima istú formu otvorenosti, vychádzajúc od skúmania dieťaťa. Ja si všimam, ako sa otvorenosť prejavuje vtedy, keď sa dieťa, ktoré sa stalo dospelým, ocitá opäť v postavení dieťaťa zoči-voči dobrodružstvu vedy“.¹⁴

Základná zhoda je teda v chápaní poznania a aj teórie poznania, epistemológie. Podľa Piageta „predmet genetickej epistemológie nie je skúmanie poznania ako statického a ako takého, ale mechanizmov rastu poznania“.¹⁵ V porovnaní s Gonsethom základný rozdiel je v tom, že Piagetovým východiskom je psychologické skúmanie tohto rastu a nie predovšetkým logická analýza sústredená navyše najmä na matematické vedy. Možno súhlasiť s D. Danovou, ktorá píše, že „Piagetov originálny prínos k neoracionalizmu spočíva v experimentálnej orientácii, ktorou obohacuje tento prúd. Všetky gnozeologické princípy, ku

¹³ J. Piaget, *Sagesse et illusions de la philosophie*. Cit. vyd., 225.

¹⁴ *Entretiens d'Oberhofen; Exposé de synthèse de F. Gonseth*. Dialectica, č. 57—58, roč. 1961, 307.

ktorým sa hlási v základe podobné Gonsethovým, sa opierajú o empiriu, presnejšie povedané, sú vyvedené z jeho vlastných empirických bádání“.

Z tohto, ako aj z uvedenej Gonsethovej konštatácie o rozdielnosti materiálového východiska jeho a Piagetovej epistemológie (vývin poznania u dieťaťa — vývin vedeckého poznania) vyplýva netotožnosť jednej s druhou, pri zhode v základných princípoch. Napokon neoracionalistická epistemológia sa nerozvíja ako nejaká jednotná filozofická škola, ale je to skôr súhrnný názov pre viaceré gnozeologické koncepcie, pre ktoré je charakteristické dialektické chápanie poznania, v zmysle otvorenosti poznania voči skúsenosti, neoddeliteľnosti kognitívnej a „technickej“ stránky inteligencie atď.

K dôležitým východiskovým predpokladom tejto epistemológie patrí tiež presvedčenie o imanentnosti filozofie (prínajmenej gnozeológie) samej vede. Preto sa tu stretávame s bezprostredným súvisom špeciálnovedeckých skúmaní so všeobecnými epistemologickými (gnozeologickými) úvahami a koncepciami. Toto presvedčenie, že — ako to lapidárne vyjadril F. Gonseth — „špeciálne vedy priam tak prirodzene vytvárajú gnozeológiu, ako pán Jourdain hovorí prózou“,¹⁶ je vlastné celému neoracionalistickému prúdu. Pravda, úlohou epistemológie ostáva sformulovať túto „spontánnu“ gnozeológiu a systematizovať ju. Piaget a jeho psychologicko-epistemologická škola to ako jediní robia na základe široko založeného empiricko-teoretického výskumu vývinu myslenia a inteligencie, pričom prichádzajú k porovnateľným alebo dokonca rovnakým všeobecným záverom s tými neoracionalistami, ktorí pristupujú k riešeniu tejto otázky z hľadiska analýzy vedy, jej logiky, histórie a pod. Pochopiteľne, aj v iných starších i novších gnozeologických koncepciách sa objavili významné pokusy o doplnenie týchto výskumov zisteniami z oblasti psychológie, vrátane vývinovej psychológie. Tieto doplnenia mali však vždy dosť výrazný nádych psychologizácie gnozeologickej problematiky, a preto sa im filozofia skôr či neskôr začala brániť. Piaget si cez pochopenie solidarity psychologického a logického skúmania poznania uvedomuje smerovanie psychologického bádania k riešeniu epistemologických problémov, ktoré sú neredukovateľné na čisto psychologické. Preto jeho prínos do neoracionalistickej epistemológie vôbec neznamená jej psychologizáciu. Piaget ako psychológ a epistemológ súčasne špecifickým spôsobom pomáha plniť jeden zo základných programových bodov neoracionalistickej epistemológie, ktorým sa výrazne stavia proti pozitivistickej epistemológii: skúmať formálnologickú a jazykovú stránku poznania nie ako hotovú, ale hľadať jej genetické korene, podmienky transformovateľnosti, tým zisťovať miesto a hranice rozličných foriem inteligencie, teda brať ich v neod-

¹⁵ J. Piaget, *L'introduction à l'épistémologie génétique*. 3. zv. Paris 1950, 17. Charakteristik genetickej epistemológie nájdeme v Piagetových textoch veľa. Jedna z novších a výstižných, pretože berie do úvahy istú vrstevnatosť jeho epistemológie (podmienujú práve prechodom od psychologickéj roviny k epistemologickej), je sformulovaná v práci *Nature et méthodes de l'épistémologie*, uverejnenej v *Logique et connaissance scientifique* (Encyclopédie de la Pléiade, Paris 1967, 6—7). V prvej aproximácii je podľa neho epistemológia skúmaním konštitúcie platných poznatkov. V druhej aproximácii je skúmaním prechodu zo stavu menšieho poznania do stavu poznania pokročilejšieho.

¹⁶ F. Gonseth, *Qu'est-ce que la logique?* Paris 1946, 54.

deliteľnej súvislosti s obsahom a charakterom myšlienkových i materiálnych operácií.

Táto posledná oblasť je u Piageta viac v popredí ako u ostatných neoracionalistov (súvisí to rozhodne s tým, že je na rozdiel od ostatných nielen teoretikom, ale aj experimentátorom). Princíp „technicity“ dostáva uňho mnohostranný konkrétny obsah. Gonsethova formulácia o logike ako fyzike akéhokoľvek objektu má preňho ako experimentátora principiálny význam. „Ak je logika, ako vraví Gonseth, »fyzikou akéhokoľvek objektu«, je to preto, že sa týka pôsobenia na akýkoľvek objekt čiže pôsobenia, ktoré je akomodované všeobecným spôsobom.“¹⁷ Toto konštatovanie je preňho zároveň všeobecnou metodologickou direktívou poznávať vedomie až po jeho najvyššiu, intelektuálnu úroveň zásadne v spojitosti s aktivitou, pôsobením, činnosťou. Napokon, hovorili sme o tom, na niekoľkých stranách skôr v súvislosti s jeho zdôrazňovaním operačného charakteru poznávacích štruktúr. Neoddeliteľnosť kognitívneho a operačného a základný význam tohto druhého formuluje často veľmi radikálne. Tak napríklad tvrdí, že „štruktúra neprislúcha vedomiu, ale správaniu...“¹⁸

Tento akcent na neoddeliteľnosť poznania od činnosti je v Piagetovej, tak ako v celej neoracionalistickej epistemológii, pozitívnu črtou, anti-formalistickou a pri dosť hlbokom domýšľaní antiagnostickou, ktorú možno interpretovať nielen realisticky, ale za určitých predpokladov aj dialekticky a materialisticky. Lenže tak u Piageta, ako v celom tomto prúde vôbec, nemožno, pokiaľ ide o túto stránku, vyvodzovať jednoznačné konzekvencie. Hoci sa problém vzťahu logiky a reality, ďalej vzťahu teoretického a empirického, vzťahu poznania a činnosti rieši v základných formuláciách práve v naznačenom zmysle, je tu dosť nejasností, vyvolávajúcich miestami podozrenie zo subjektivistických tendencií.

Ako v neoracionalistickej epistemológii vôbec, aj u Piageta sa akcentuje *nerozlučná spätosť* subjektu a objektu. Je to myšlienka nabitá dialektikou, no zároveň myšlienka, ktorá otvára dvere subjektívnoidealistickej, resp. agnostickej interpretácii poznania, ktorá vedie k zrieknutiu sa odpovede na otázku vzťahu poznatku a poznávaného. U Piageta je tento negatívny moment oslabený prinajmenej dvoma okolnosťami základného významu: Jednak tým, že uzavretím sa do epistemologickej problematiky, obmedzením sa na ňu, nemusí jasne exponovať a v konečnom dôsledku ani jasne neexponuje (rovnako ako ďalší prívrženci „nového racionalizmu“) otázku pomeru poznania k predmetu okrem tohto subjektovo-objektívneho vzťahu a napokon aj otázku objektívnej existencie predmetu poznania, a najmä jeho ontologického statusu. Toto obmedzenie má v neoracionalistickej epistemológii v princípe *metodický* charakter, a ako také je v istých hraniciach akceptovateľné. Pokiaľ je v tomto zmysle aj explicitne sformulované a zdôvodnené (čo Piagetova epistemológia, podobne ako ďalšie neoracionalistické diela, naozaj spĺňa), možno mu priznať relatívnu opodstatnenosť s tým, že ide o vedomé upriamanie sa na určitý aspekt dialektiky subjektu a objektu v poznaní, ktorý síce možno pertraktovať ako relatívne samo-

¹⁷ J. Piaget, *L'introduction à l'épistémologie génétique*, cit. vyd. zv. 3, 288.

¹⁸ J. Piaget, *Le structuralisme*. Paris 1968, 83.

statný, tým súčasne i ako svojím spôsobom abstraktný a neúplný, lenže z hľadiska komplexného skúmania v danom intervale funkčný. V každom prípade takýmto jasným ohraničením padajú všetky podozrenia, že tu ide o istý druh hľadania „tretej cesty“ vo filozofii. Druhou významnou okolnosťou, ktorá nedovoľuje vykladať tento aspekt Piagetovej epistemológie v idealistickom zmysle, a ktorá je preňho v porovnaní s inými zástancami neoracionalizmu do určitej miery špecifická, je fakt, že ako psychológ prinajmenej predpokladá pri tvorbe, realizácii, opise a vyhodnocovaní experimentov a sprostredkovane aj v teórii existenciu reálneho poznávajúceho subjektu a reálneho, na tomto poznávaní nezávislého objektu poznania, čo nachádza svoj výraz vo viacerých jeho výrokoch, formuláciách a pod., do ktorých sa nevdôjak dostáva tento realistický aspekt. Navyše tým, že skúma poznávacie schopnosti v činnosti, že objektom jeho skúmania sú aktivity a operácie — a to nielen intelektuálne, ale aj materiálne, jednotou tých i oných — sa realistický (v epistemologickom zmysle) predpoklad iba zvýrazňuje.

K tomu treba ďalej ešte prirátať to, že Piaget mnohými argumentmi podporuje myšlienku neoracionalizmu o objektívnom obsahu logiky, jej pojmov, vzťahov a princípov, pričom využíva práve geneticko-psychologické skúmanie utvárania a zmien logických foriem a vzťahov, nehovoriac už ani o tom, že ukazuje ich sprostredkovanú zakotvenosť v samých fyzicko-chemických štruktúrach organizmu.¹⁹ Ako to, že napriek tomu všetkému nejeden Piagetov výrok má akoby subjektivistické podfarbenie, že jeho koncepciu kritizujeme z nedostatočne jasného a jednoznačného uznania objektívnej skutočnosti ako základného predpokladu všetkého poznania i konania? Všeobecne na to možno odpovedať poukázaním na to, že vzhľadom na spomenuté metodické obmedzenie jeho epistemológie, ostáva mu cudzie jadro naozaj realistického dialektickomaterialistického chápania podstaty poznania, totiž dialekticky chápaná teória odrazu.

Z tohto hľadiska a len z tohto možno interpretovať Piagetove myšlienky o tom, že predmet sa poznaním vlastne iba postupne „vytvára“ a podobne. Ide tu skôr o rekonštrukciu predmetu vo vedomí a v nijakom prípade o vytváranie v ontologickom zmysle, o to, že by subjekt zo seba produkoval predmet v jeho ontickom aspekte. U Piageta, práve preto, že veľmi podrobne konkrétne skúma toto vytváranie sa „objektu“ vo vedomí, že ako psychológ skúma stupne tohto vytvárania sa, psychické mechanizmy atď., a že to skúma so širokým použitím experimentálnych techník a materiálu, najjasnejšie vystupuje principiálne neidealistická povaha tejto v neoracionalizme rozšírenej myšlienky (porovnaj napr. Bachelardovu tézu, že „objekt je perspektíva ideí“ a pod.). Tým dáva vlastne Piaget kľúč k adekvátnemu výkladu neoracionalizmu, dôkaz o tom, že ten vo svojom zámere nie je idealistický, i keď nebuduje dostatočné zábrany, aby bol idealisticky zneužitý a sám — práve prílišným osamostatnením rela-

¹⁹ V *Introduction...* (cit. vyd., zv. 3., 291) napr. píše: „Tým, že organizmus je spätý s fyzikálnou realitou prostredníctvom svojej vnútornej povahy a nielen z hľadiska vonkajšej výmeny, špecifický logicko-matematický vzťah, ktorý má subjekt k skutočnosti, vyplýva v konečnom dôsledku zo samých vzťahov živého organizmu s fyzikálno-chemickými štruktúrami.“

tívne autonómnej epistemologickej problematiky — formuluje myšlienky pre materializmus v konečnom dôsledku bez prepracovania neprijateľné.

Piaget sa usiluje určiť, čo v našom poznaní korešponduje „samému objektu“, a ako viacerí ďalší vedci (napr. fyzik Born) prichádza k záveru, že je to invariant grupy transformácií v určitej poznatkovej štruktúre, ktorý predstavuje objektívne poznanie samého predmetu. Genéza intelektu je vyznačená postupným objavovaním a čoraz presnejším formulovaním týchto invariantov. Na rozdiel od iných tieto invarianty sa prejavujú nie samostatne ako nejaké apriórne predpoklady poznania, ale sú vždy späté s konkrétnymi obsahmi konkrétnych vedomí, líšiacich sa navzájom vývinovým stupňom i empirickou orientovanosťou. Do istej miery by sa dalo takéto chápanie invariantov a ich nerozlučnej jednoty s konkrétnymi obsahmi vedomia chápať ako určitý spôsob jednoty javu a podstaty. V tomto sa Piagetovo chápanie invariantov jasne a vedome odlišuje od geštaltestického chápania invariantného momentu poznania, ktoré má nesporne platónske črty.

Pravda, zameranie sa na zisťovanie týchto invariantných momentov je len jedna stránka, ktorá sa nemôže považovať za dostačujúcu. Preto vyvoláva kritické námietky, ktoré sú celkom opodstatnené a smerujú nie k jej popretiu, ale k skomplexneniu epistemologického skúmania.

III

V súvislosti s náčrtom vzťahu Piagetovej genetickej psychológie a epistemológie k neoracionalistickému prúdu vo filozofii vedy nemožno si aspoň stručne nevšimnúť problém Piagetovho chápania štrukturalizmu, pretože systémovo-štruktúrálny prístup má tak v jeho psychologických prácach, ako aj v epistemologických prácach z metodologického hľadiska základné postavenie, pravda, len a výlučne v jednote s genetickým hľadiskom. Nemožno ho obísť, pretože je to v porovnaní s ostatnými neoracionalistami črta príznačná práve pre Piageta, no najmä preto, že jeho chápanie systémovo-štruktúrálného prístupu nesie tak vo svojich silných, ako aj slabých stránkach jasné stopy základných črt celkového neoracionalistického prístupu.

Predovšetkým treba zaznamenať, že vypracovanie svojsky chápaného systémovo-štruktúrálného prístupu ako prostriedku pre skúmanie a výklad psychických procesov je jedným zo základných, ak nie najzákladnejším predpokladom Piagetových významných úspechov v tomto skúmaní a výklade, a znamená metodologické obohatenie tejto oblasti vedy vôbec. Vyššie citovaní sovietski autori v súvislosti s jeho (a Semiňskej) knihou *Vývin čísla u dieťaťa*, no nielen s ňou, zdôrazňujú pozitívny význam tejto jeho metodologickej orientácie. „Prvoradý význam vo vede polovice 20. storočia nadobudla úloha podať skúmaný objekt ako systém, t. j. ako množinu navzájom spätých prvkov, vytvárajúcich určitý celok (totalitu), odhaliť metodologické princípy takéhoto skúmania a podobne. Dnes možno celkom oprávnené hovoriť o vzniku systémovo-štruktúrálnnej vedy a zodpovedajúcej jej metodológie, poskytujúcej možnosť preniknúť hlbšie ako predtým do zložitých objektov, s ktorými má súčasná veda do činenia. Nepochybna

zásluha na vypracovaní takéhoto prístupu v psychológii patrí J. Piagetovi.²⁰

Najpozoruhodnejšie na Piagetovom využití systémovo-štrukturálnej metódy je to, že slúži na objasnenie genézy, jej zákonitostí, „mechanizmov“, zložitého prepletania sa mnohých faktorov v jej procese a pod. Pomocou tejto metódy presvedčivo odhaľuje otvorenosť skúmaného systému, transformovateľnosť štruktúr inteligencie atď., ale aj otvorenosť vedy (vied) v týchto systémoch a štruktúrach. Táto metóda ho vedie k zdôrazneniu principiálneho významu momentu operácie, skúmania poznania v činnosti a cez činnosť, tak dôležitého pre neoracionalistickú gnozeológiu vôbec. Nečinná štruktúra, štruktúra bez grupovania je holá abstrakcia, skreslenie pomerov, ktoré vládnu v empirickej skutočnosti. Nemožno o nej vlastne nič povedať. Pochopiteľne, pojem štruktúry, systému a ďalšie, ktoré s ním súvisia, berie Piaget ako vedec primárne v ich konkrétnej podobe. Pokiaľ o nich hovorí vo všeobecnej rovine, je to reč nie o umelých alebo hypostázných konštrukciách, ale o zovšeobecnení základných, podstatných stránok konkrétnych štruktúr. Tak by sa dalo pokračovať vo výpočte momentov, prostredníctvom ktorých dostáva Piagetovo chápanie štruktúry a systému dialektické črty, prinajmenej v tom zmysle, v akom chápe dialektiku neoracionalizmus. Avšak aj pre marxistickú dialektiku je podľa nášho názoru v mnohom podnetné najmä jeho spájanie systémovo-štrukturálneho prístupu k výkladu psychiky s genetickým. Pretože to nie je umelá a násilná syntéza, ale v mnohom — ako o tom svedčí ohlas, dosah a objektívna hodnota jeho psychologických výskumov — veľmi efektívna a plodná syntéza, budí zásluženú pozornosť marxistickej filozofie vedy a gnozeológie a dočká sa iste aj podrobného rozboru.

Táto výrazná a efektívna orientácia jedného z epistemológov, patriaccho k neoracionalistickému prúdu, na systémovo-štrukturálnu metódu je pozoruhodná aj z toho hľadiska, že v nemarxistickej filozofii vedy a metodológii sa s takouto orientáciou stretávame často v školách a smeroch zameraných vo všeobecnom zmysle pozitivisticky, takže tento metodologický a teoretický postoj sa napr. v marxistickej kritike často jednoznačne (ale dosť unáhylene) spája s pozitivistickými tendenciami. Neoracionalistická epistemológia je, ako sme uviedli, jednoznačne orientovaná protipositivisticky. Piaget sám sa nielen viackrát vyslovil proti pozitivismu, ale podnikol aj široko založené psychologicko-epistemologické skúmanie opodstatnenosti základných pozitivistických teoreticko-metodologických postulátov, napríklad takých, ako je požiadavka vychádzania z čistej empirie (z „daného“) ako nepochybného, pozitívneho základu poznania

²⁰ V. A. Lektorskij, V. N. Sadovskij, E. G. Judin, c. d., 47. Možno sa stretnúť aj priamo s formuláciou, že „Piagetova teória sa dá nazvať *genetickým štrukturalizmom*, pretože ukazuje, že inteligencia je na každom stupni vývinu charakterizovaná určitou štruktúrou celku, ktorej časti sú známe prostredníctvom ich vlastností z adaptívneho hľadiska, teda prostredníctvom určitého množstva typických správanií, kvalitatívne vymedzených, ktoré možno očakávať od detí ako odpoveď na isté experimentálne situácie. Teda vývin poznania sa nedeje bez štruktúr, ktoré však podľa Piageta nemôžu byť štruktúrami bez genézy. Tým sa líši od každého asociанизmu (genéza bez štruktúr), ako aj od každého štrukturalizmu (štruktúry bez genézy).“ N. Galifret — Granjon, *La théorie opératoire de la connaissance de J. Piaget*. La Pensée, č. 152, roč. 1970, 39.

atď. Toto skúmanie, realizované v náležitej miere aj prostriedkami experimentálnej psychológie ho len utvrdilo v jeho antipozitivistickej orientácii, prehĺbilo ju a ďalej fundovalo.²¹ Poznamenajme, že toto jeho skúmanie zároveň podporilo Gonsethovu pracovnú hypotézu, podľa ktorej aj epistemologické problémy možno v konečnom dôsledku rozhodovať na základe skúseností, takže epistemológia je tak isto otvorená voči skúsenosti ako každá iná veda.²²

Vo svojom stručnom náčrte uplatňovania systémovo-štruktúrneho prístupu vo vedách, ktorý publikoval pod názvom *Štrukturalizmus*, zastáva kritické stanovisko proti statickému, ahistorickému atď. chápaniu tohto prístupu v špeciálnych vedách a dokazuje, že aj tam, kde vystupujú na povrch tieto momenty, nemožno ich absolutizovať, pretože sú práve len momentmi. Svoje myšlienky o štruktúrach, štruktúrnej metóde a štrukturalizme rozvíja na materiáli z viacerých vedných disciplín, počnúc logicko-matematickými vedami, cez prírodné vedy až po spoločenské vedy, či vedy o človeku, ktoré — aj vzhľadom na rozšírenosť štrukturalizmu ako teórie a metódy v nich — zaberajú v jeho náčrte najviac miesta. Jeho kritika je „chápajúca“, no tam, kde sa objavujú škodlivé dôsledky nedialekticky a ahistoricky vzatej štruktúrnej metódy, zásadná a nezmierniteľná. Najostrejšie kritizuje filozofický štrukturalizmus od Léviho-Straussa počnúc a Foucaultovým „štrukturalizmom bez štruktúr“ (ako vraví) končiac, i keď uznáva špeciálnovedecké zásluhy jeho predstaviteľov. Napr. v súvislosti s Léviom-Straussom píše: „... keď si za svoje základné stanovisko už na začiatku zvolíme stavy ukončenosti, vzniká nebezpečenstvo, že sa zabudne na azda najšpecifickejšie črty ľudskej aktivity, a to aj pokiaľ ide o jej kognitívne aspekty. Na rozdiel od živočíšnych druhov, ktoré sa môžu modifikovať, len keď sa tým mení aj celý druh, dospel človek k tomu, že sa mení tým, že mení svet, a štrukturuje sa tým, že svoje štruktúry vytvára bez toho, že by ich na základe nejakej mimočasovej predestinácie podriaďoval vonkajšku alebo vnútrajšku. Dejiny inteligencie nie sú prostým »súpisom prvkov«. Sú zväzkom transformácií, ktoré sa neredukujú na zmeny kultúry, ani na zmeny symbolickej funkcie, lež ktoré sa objavili dávno pred oboma a zrodili ich“.²³ Teda aj pri tomto globálnom pohľade na celok vedeckého poznania a problém štruktúrnej metódy v jeho rámci, ktorý podáva v spomenutej práci, akcentuje, verný svojej epistemológii moment genézy, utvárania sa, formovania sa, či konštruovania štruktúr, ich transformácií a samoregulácie, pôsobenia, aktivity. Toto stanovisko plne rešpektuje neoracionalistický princíp otvorenosti i „technicity“, je jedným z mála významných pokusov o prekonanie tak pozitivistického empirizmu, ako aj racionalistického apriorizmu v nemarxistickej filozofii a metodologicky má v niektorých ohľadoch blízko k dialektickej metóde, ako ju chápe marxistická filozofia.

Napriek mnohým výrokom, ktoré ukazujú, že Piaget prirodzene predpokla-

²¹ Pozri výsledné zhrnutie tohto skúmania v jeho stati *Perception, apprentissage et empirisme*. *Dialectica*, č. 49, r. 1959, 5—15.

²² F. Gonseth, *L'ouverture à l'expérience en épistémologie*, v tom istom čísle časopisu *Dialectica*, 16—26.

²³ J. Piaget, *Le structuralisme*, cit. vyd., 99—100.

dá existenciu štruktúr v samej realite a že jeho úvahy o štruktúrach, systémoch, transformáciách atď. sa nevzťahujú len na psychické štruktúry alebo poznatkové štruktúry vied, to „epistemologické limitovanie“, o ktorom sme hovorili skôr, sa prejavuje aj tu. Jednoznačne totiž možno povedať, že analýza štrukturalizmu sa týka, ako to sám nazýva, „vedeckého štrukturalizmu“. Pokiaľ ide o reálne materiálne štruktúry, to už nemožno povedať tak jednoznačne. Z toho hľadiska aj jeho hlavný záver v rozbere „vedeckého štrukturalizmu“, že totiž „štrukturalizmus je skôr metóda ako doktrína“, ²⁴ nie je celkom neproblematický. Každé tvrdenie o metóde súvisí s aspoň implicitnou teóriou toho, na čo sa metóda vzťahuje. Napriek viacerým náznakom realistického a možno až materialistického chápania predmetu poznania vôbec a najmä vedeckého poznania, necháva nás Piaget, tak ako celá neoracionalistická epistemológia, i v tomto prípade bez jasnej a nerozpornej odpovede.

*

Piagetova genetická epistemológia ako prirodzené pokračovanie jeho genetickej psychológie a v istom zmysle sebareflexia jej teoretických základov i metodologických princípov obohacuje prúd, označovaný ako neoracionalistická epistemológia a filozofia vedy o viacero nových aspektov. Jeho špeciálnovedecké skúmanie, ako zisťuje, je do veľkej miery fakticky solidárne s tými základnými ideami o chápaní poznania, ktoré formuloval a široko zdôvodnil Bachelard a ďalej prehĺbil a v systematickej forme (najmä z metodologického hľadiska) vypracoval Gonseth. No dôraz na experimentálnu stránku prístupu k poznaniu a jeho mnohostranná realizácia, ďalej prvoradý význam skúmania ontogenézy, detailné prepracovanie idey jednoty poznania a činnosti nielen a nie predovšetkým vo všeobecnoteoretickom pláne, ale najmä v súvislosti so štúdiom konkrétnych problémov vývinu poznania, jeho operačných štruktúr, mechanizmov atď., má veľký dosah pre zovšestrannenie neoracionalistickej epistemológie tak z tematického, ako aj z metodologického hľadiska.

ГЕНЕТИЧЕСКАЯ ЭПИСТЕМИОЛОГИЯ И НЕОРАЦИОНАЛИЗМ Ж. ПИАЖЕ

Милан Зиго

Генетическая эпистемиология Пиаже, являющаяся естественным продолжением его генетической психологии и, в определенном смысле, самовыражением ее теоретических основ и методологических принципов, обогащает новыми аспектами течение, обозначаемое как неорационалистическая эпистемиология и философия науки. Конкретнонаучные исследования Пиаже, как он сам постепенно устанавливает, фактически в значительной мере вырастают из основных идей, сформулированных и продемонстрированных на обширном

²⁴ Tamtiež, 123.

материале Бachelаром, идей, которые углубил и систематически (особенно их методологическую сторону) разработал Гонсет.

Акцентирование экспериментальной стороны подхода к познанию и его многосторонняя реализация, первоочередное значение исследования онтогенезиса, подробная разработка идеи единства познания и деятельности не только и не прежде всего в общетеоретическом плане, но особенно в связи с изучением конкретных проблем развития познания, его операциональных структур, механизмов и т. п. имеет большое значение для всесторонней разработки неорационалистической эпистемологии — как в тематическом, так и методологическом плане.

Приведенные мысли должны — хотя бы в общих чертах — конкретизировать всеобщепризнанный тезис о связи Пиаже с неорационалистическими эпистемологиями. Заодно — и это более важно — они обращают внимание на более подробное исследование специфических сторон вклада Пиаже в данное течение, что является необходимым для более глубокого осмысления его вклада. Учитывая важные диалектические моменты в генетической эпистемологии и неорационализме, решение данной задачи не может не интересоваться и марксистскую гносеологию и философию науки.

PIAGET'S GENETIC EPISTEMOLOGY AND NEO-RATIONALISM

Milan Zigo

Piaget's genetic epistemology as a natural continuation of his genetic psychology and, in a certain sense, a self-reflection of its theoretical foundations and of methodological principles enriches the stream referred to as neo-rationalistic epistemology and philosophy of science with several new aspects. His special scientific investigation, as he gradually finds out, is to a great extent actually based on those principal ideas that had been formulated and demonstrated on wide material by Bachelard and further elaborated systematically (esp. from the point-of-view of methodology) by Gonseth. However, the emphasis on the experimental aspect of the approach to knowledge and its manysided realization, further — the first-rate significance of investigating ontogenesis, the detailed elaboration of the idea of oneness of knowledge and activity not only and not in the first place in the generally theoretical plan, but especially in connection with the study of concrete problems of development of knowledge of its operative structures, mechanism etc. is of great importance for the generalization of neo-rationalist epistemology as well as from the thematic and methodological point-of-views.

These statements are, on the one hand, at least in the basic features to concretize the generally acknowledged thesis about the connection between Piaget and neo-rationalistic epistemologists. At the same time — and this is more important — they point out the need to direct attention to a more detailed investigation of the specific features of Piaget's contribution to this trend which is inevitable for its deeper understanding. With respect to the relevant dialectical moments of genetic epistemology and neo-rationalism, the solution of this task is, of course, interesting for marxist gnozeology and philosophy of science.